

ASPECTE ALE HERMETISMULUI ÎN GENEZA FILOSOFIEI

Rodica MAISTRU, Daniela GALAȚANU

Universitatea de Stat din Tiraspol
Chișinău, Republica Moldova

Autorul corespondent: Rodica Maistru, email: rodica.maistru@gmail.com

THE ASPECTS OF HERMETICISM IN THE GENESIS OF PHILOSOPHY

Abstract: *This article reflects the fundamental role of the primary wisdom of hermeticism in the evolution of the conceptual and ethical potential of later philosophy. The topicality of research is marked by contemporary philosophy, whose principles intersect analogously with hermetic ideas. The aim of this study is to confirm the tangent between contemporary philosophy and the wisdom of the ancients. The conclusion of the study recognizes the ancient philosophy as the cradle of European civilization and the beginning of the Western tradition in the evolution of philosophy, including the influence of hermeticism in this regard.*

Keywords: *philosophy, hermeticism, ancient philosophy, concept, principle, axiom*

Adnotare: *Acest articol reflectă rolul fundamental al înțelepciunii primare a hermetismului în evoluția potențialului conceptual și etic al filosofiei ulterioare. Actualitatea cercetării este marcată de filosofia contemporană, a cărei principii se intersectează analogic cu ideile hermetice. Obiectivul studiului respectiv este să confirme tangența dintre filosofia contemporană și înțelepciunea anticilor. Concluzia studiului recunoaște că filosofia antică este leagăn al civilizației europene și început al tradiției vest-occidentale în evoluția ulterioară a filosofiei, inclusiv influența hermetismului în acest sens.*

Cuvinte-cheie: *filosofie, hermetism, filosofie antică, concept, principiu, axiomă*

Majoritatea cercetărilor dedicate istoriei gândirii filosofice se începe cu studiul antichității. Anume filosofia antică este recunoscută leagăn al civilizației europene și început al tradiției vest-occidentale în evoluția filosofiei. În acest context, adesea este studiată filosofia Orientului Antic – a Indiei și a Chinei. Civilizația Egiptului Antic – patria înțelepciunii filosofice a anticilor, rămâne a fi un plast filosofic insuficient studiat.

În ce măsură găsim puncte de tangență dintre filosofia contemporană și înțelepciunea anticilor? Este corect să legăm apariția filosofiei doar de numele celor mai renumiți gânditori ai Greciei Antice? Sunt oare întemeiate accentele excesive raționaliste ale înțelepților, în timp ce, se neagă cu vehemență hermetismul sufletului uman?

Abordarea teoretică a acestor întrebări poate genera o nouă concepție netradițională a evoluției filosofice: analiza retrospectivă a esenței și a particularităților filosofiei care-și ia începutul din monumentele civilizației antice egiptene (sec. VI î.e.n.), manifestate prin axiome și principii ale filosofiei hermetice, până la legitățile tabloului contemporan postneoclasic al sec. XXI.

Apariția unor surse în raport cu temele civilizației antice – plină de simbolism profund și, cât de paradoxal nu ar fi, întotdeauna prin potențialul său conceptual și orientare etică – pune problema unor noi studii teoretice, de asemenea a revizuirii periodizării procesului istorico-filosofic și în legătură cu acest fapt, a genezei filosofiei propriu-zise.

Anume din această perspectivă au fost abordate problemele în lucrarea dată. În același timp, noi nu pretindem la complexitatea expunerii lor, fapt imposibil în limitele unui articol.

Înțelepciunea primară a hermetismului este fundamentul potențialului conceptual și etic al filosofiei ulterioare (nu era binevenită o faptă rea, până și orice gând rău era considerat inadmisibil). Primul zeu al înțelepciunii și scrisului, „primul intelectual” a fost zeul Toth, numit mai apoi Hermes Trismegistos, iar marii gânditori ai antichității, care erau preocupați de raționalizarea gândirii nu puteau să nu se inspire din surse orientale. S-a dovedit că principiul hermetic despre vibrație în mod paradoxal este compatibil cu principiul actual al mișcării absolute, găsim similitudini între legea cauză-efect din hermetism și principiul universal al determinismului, axioma antică despre polaritate poate fi comparată cu legea unității și opoziției contrariilor, principiul mentalismului este foarte aproape de ideea noosferei, iar principiul corespunderii cu cel de coevoluție.

Analiza filosofiei hermetice luată în aspectul periodizării gândirii filosofice universale, este logic să fie abordată și din perspectiva modelelor identificate în teoria filosofică contemporană orientală în explicarea procesului de geneză a filosofiei, în cadrul căreia știința contemporană evidențiază următoarele tipuri de concepții: *mitogenă*, *gnoseogenă*, *gnoseomitogenă*.

În corespundere cu concepția *mitogenă* – unica sursă a filosofiei este complexul socio-antropomorfic, care „generează dezvoltarea ei imanentă din contul substituirii modelului personificat cu cel depersonificat și orientat în formarea de noțiuni” [9, p. 20]. Prerogativa concepției mitogene este existența formelor de trecere între mitologie și filozofie. Filosoful englez M. Cornforth (1909-1980) evidențiază religia și intelectul în calitate de două surse spirituale ale filosofiei.

Apariția filosofiei sub formă de naturfilosofie (cunoștințe despre natură) a servit temei pentru concepția *gnoseogenă*, care se focusează pe ideea precum că filosofia apare ca un sistem de cunoștințe despre realitate, filosofia ca „*sumă a tuturor științelor*” [6, p. 82].

Cercetătorul rus A. Ceanășev fundamentează concepția *gnoseo-mitogenă*. În aceasta se identifică trei surse de geneză a filosofiei: mitologia, cunoașterea, înțelepciunea. Această abordare, în cea mai mare măsură corespunde cu termenul propriu-zis de „filozofie” – „dragoste pentru înțelepciune”. Înțelepciunea vietii, încarnate în diferite enunțuri și aforisme care apelează la om, este cea sursă specifică a filosofiei care este în disonanță și cu mitologia, dar și cu cunoașterea științifică.

În contextul atingerii celui mai înalt nivel de generalizare a experienței social-practice, filosofia pretinde a avea un statut universal, care încadrează imanent evoluția reflecției morale. Abordând problema filosofiei hermetice ca cea mai veche și tainică cunoaștere a lumii, ar fi interesant să ne amintim de prorocirea lui Nostradamus:

„*Omenirea așteaptă un prorocitor al lumii și al cunoașterii.*

Se părea că el nu va mai veni niciodată.

Venirea lui Hermes e în plină așteptare...” [6, p. 29].

De la înălțimea zilelor de astăzi, aceste așteptări au fost îndreptățite de istorie. Dragostea pentru filosofia hermetică a fost prerogativa nu doar a înțelepților antici, care nu puteau să nu contacteze cu civilizația orientală, dar și pentru filosofi din perioada medievală timpurie.

Civilizația Evului Mediu de asemenea a perceput actualitatea hermetismului antic, transformându-l în știință și interpretându-l în felul lor. Iar interesul renașteriștilor și chiar al contemporanilor pentru hermetism, reflectând în el un izvor ce mereu renaște ceva nou, dovedește că hermetismul într-adevăr reprezintă o „nouă” atracție filozofică nemaîștiută – „*noul este ceva vechi și bine uitat*” [Ibidem].

Înainte de a ne aprofunda în particularitățile acestei filozofii, să relevăm o explicație a termenului de hermetism: „ansamblu de doctrine expus în cele 17 tratate din Corpus Hermeticum, apărute în secolele II-III la Alexandria, în Egiptul Antic. În hermetism - alchimia, astrologia, filozofia, magia și teologia formează o doctrină a mântuirii, o revelație oferită celui ce caută „unirea cu divinitatea”. Hermetismul i-a influențat, în diferite moduri, atât pe Părinții Bisericii, cât și pe filozofii Renașterii.” [1].

Hermetismul este o sferă multilaterală despre esența lumii, orientată spre moravuri și reprezintă un sistem organizat de cunoștințe metafizice, astrale, fizice – domenii înfloritoare în Egiptul Antic. Viziunea egiptenilor antici despre geneza lumii era interesantă și neobișnuită, chiar și grecii (Pitagora) se inspirau de la ei deși nu recunoșteau izvoarele. Era bine dezvoltat scrisul, geometria, anatomia, agricultura, matematica, geografia, chimia, medicina etc. Era o civilizație superioară în gândire și toate popoarele au preluat și dezvoltat domeniile culturale anume de la vechii egipteni, care erau și foarte discreți, întrucât multe dintre inscripțiile ieroglifice nici azi nu pot fi descifrate. Sacerdoții aveau grijă ca tainele magiei să nu ajungă la popor. În *Cartea Morților* sunt ceremonii la care era interzisă prezența martorilor. Încercarea de a afla vreo taină era pedepsită.

Hermetismul, deci, reprezintă o geneză a comprehensiunii tuturor fenomenelor de către om, de aceea era ascuns și păstrat în taină de cei mai înțelepți oameni antici care reușeau să ajungă la astfel de revelații. Versiunea cosmogonică a *Genezei* după egiptenii antici era existența *Apei* la început și a *Întunericului*. Anume în această *Apă* se aflau toate semințele lucrurilor. Una din semințe, de asemenea, l-a generat pe Ra – Zeul Soarelui. În acest context se poate face trimitere la conceptul primului înțelept grec Thales, care pune într-o legătură directă apariția lucrurilor cu spiritul lor acvatic.

Filosofia hermetică este sugerată de energia ce vine din rațiunea civilizației Egiptului Antic, care a trecut printr-un proces asiduu de evoluție culturală. Compunerile hermetice sunt scrise în greacă, latină, coptă și alte limbi.

Vechimea acestei filozofii creează unele contradicții, deoarece părintele hermetismului, sursa întregii cunoașteri sacre și autorul tuturor cărților sacre este considerat *Hermes Trismegistos* (în Grecia Antică) sau *Mercurius* (în Roma Antică, 4000 ani î.e.n), dar totuși cel mai timpuriu este *Toth* (în Egiptul Antic, 6000 ani î.e.n). Symbolismul constă în venerarea aceluiași zeu creator al ezoterismului în diferite perioade și spații istorice, iar funcțiile exercitate sunt practic aceleași. În Europa, *Hermes Trismegistos* a fost considerat ca fiind autoritatea supremă în legătură cu lucrurile sacre și autorul lucrării influente cunoscute sub numele de *Hermetica*, în care se conține un sistem de doctrine supreme, care, în combinație - formează o învățătură hermetică abstractă și integrală despre *Primul Motiv*, *Om* și *Univers* – trei începuturi.

Un prim principiu lumesc este *unitatea realității absolute* – doctrina principală a hermetismului ce se referă la sufletul cosmic, „*Omnipotentia Naturalis*” – absolut și unic: „*El este tot și există doar el.*” [6, p. 49] Principiul *monismului* - *Unitatea și Absolutul* - se îndreaptă spre două direcții - varietatea și dezvoltarea treptată a *Unității realității absolute*, dar și dezvoltarea autoconștiinței omului. Este vorba de un principiu *ontologic* și totodată *antroposofic* (*antroposofie*

– știința despre înțelepciunea umană). Problema centrală este cea a „*Facerii Lumii*” de către un „*Spirit*”, la aceasta se mai adaugă și problema căderii și eliberării sufletului.

Hermetismul se împarte în „*hermetism popular*” (sec III î. e. n. – III e. n.), care include tratate despre astrologie, alchimie, magie și științe oculte, și „*hermetismul științific*” (sec. II-III e. n.). Hermetismul științific conține tratate în care se lovesc două tendințe contradictorii – optimist-panteistică (tratatele 5,8,9) [*Ibidem*, p. 54] și pesimist-gnoseologică (tratatele 1,4,6,7,13) [*Ibidem*], primul tratat fiind *Pymander* [3, pp. 20-23], care reprezintă o expunere mai relevantă a hermetismului.

Hermetismul științific conține în sine teologia, cosmologia, antropologia, soteriologia (știința despre mântuire) și eshatologia (știința despre Sfârșitul Lumii). În așa mod, în hermetism se pot descoperi cele mai importante compartimente, care în consecință își vor găsi dezvoltarea în filozofie, și cel mai paradoxal - ecouri și dovadă parțială în știință. De exemplu, postulatul folosit de Bruno și Copernic precum că pământul e un fel de organism ale cărui părți sunt nevoite să se miște împreună cu tot întregul, conform lui P. Feyerabend, posibil e luat din *Discourse of Hermes to Tot*.

Copernic îl menționează pe *Hermes Trismegistos*, reflectând poziția soarelui: „*Cu toate acestea, în centru se află Soarele...pe care Trismegistos îl numește văzut de Dumnezeu.*” [7, p. 234] Astfel, deja în hermetism ne întâlnim cu o percepție absolut exactă a Universului heliocentric, care se bazează pe o argumentație destul de diferită de cea rațional-științifică (în sens contemporan al cuvântului). Însă pentru justificarea heliocentrismului Universului, civilizația grecească și europeană a avut de parcurs o cale de secole întregi și o mulțime de eroații.

Imaginea cosmogonică, care poate fi reconstruită în hermetică, este întemeiată pe recunoașterea *Luminii Divine* sau a *Rațiunii Supreme*. Apoi apare *Întinericul* (sau *Materia*), „*strașnic și ursuz, înfășurat în spirală și asemănător șarpelui*” [6, p. 55]. În rezultatul primei emanări a *Rațiunii-Logosului Suprem* are loc divizarea naturii în patru elemente. Cea de-a doua emanare creează din foc și aer șapte sfere cerești. Apoi, cu ajutorul puterilor comune ale *Divinității* și *Logosului* este creat întreg cosmosul. Cea de-a treia emanare a *Rațiunii Supreme* este *Primul Om (Antropos)*, a cărei unire cu natura explică originea omului. Astfel, omul este dual și nemuritor grație *Sufletului* și *Rațiunii* moștenite de la *Antropos*. În același timp este și muritor, datorită trupului primit de la natura parțială. După moarte, trupul trece prin șapte sfere cerești și se purifică, lăsând în fiecare din ele „rădăcini străine” (atracția, trufia, aroganța, avariția etc.)

Lumea multidimensională a învățaturii hermetice include șapte principii ale organizării Universului și șapte ipostaze ale existenței omului:

1) *Principiul mentalismului* sugerează: „*Totul este spirit, Universul este rațional.*” [9] Prin urmare, Universul este constituit rezonabil și anume rezonabilitatea se realizează în timpul interacțiunii tuturor ipostazelor existenței, iar „iraționalul” este o abatere. Omul trebuie să se învețe a extrage „scânteia gândului divin” din orice lucru. Aceasta explică natura eficientă a *Energiei*, *Forței* și a *Materiei*, și, de asemenea, faptul că ele se supun controlului rațiunii. Dar, dacă Universul este rațional în esență, atunci transmutarea mentală e capabilă să schimbe atât starea sufletească, cât și condițiile de existență ale Universului.

Mulți discipoli și practicieni ai științei mentale contemporane cunosc că fiecare condiție materială, dependentă de rațiunea altor oameni, poate fi „schimbată sau transformată, dacă există o intenție puternică” [4, pp. 16-17]. Legea dată relevă că „*Totul*” este realitate substanțială, care se află în toate manifestările și aparențele exterioare cunoscute de noi drept „*Univers material*”. Fenomenele *Materiei*, *Vieții*, *Energiei* - tot ceea ce e perceput de senzațiile noastre - este

materializat în *spirit*, care nu poate fi definit și explicat, ci doar gândit drept *spirit* viu, universal și infinit, care explică adevărul că *Universul, Lumea* - nu sunt decât o creație mentală a „*Tot-ului*” (existenței). Prin urmare, noi acționăm și trăim în acest *spirit*, suntem noi înșine. Acest „*Tot*” este infinit în timp, pretutindeni domină și este continuu în spațiu. O semnificație a acestui principiu hermetic se formulează în modul următor: „*Nu vă simțiți în pericol și nu vă temeți de nimic. Vă aflați în Oceanul Rațiunii Infinite a Totului. Este o lume a Păcii, a Fericirii și a Siguranței ce se va realiza atunci când noi, într-un anumit moment, vom ajunge să o percepem.*” [6, p. 57]

2) *Principiul Corespunderii*. Omul, în calitate de *microcosmos*, corespunde după chipul *macrocosmosului* (Universului), exprimat prin formula: „*Ceea ce este sus este și ceea ce este jos*” [9], și viceversa. Acest principiu permite depășirea obstacolelor, care ascund de noi *Necunoscutul*. Principiul reflectă faptul că mereu există corespunderi între diferite ipostaze existențiale.

În lucrarea lui Agrippa „*Philosophia occulta*” găsim un principiu celebru ce atrage atenția: „*Așa cum Superiorul influențează Inferiorul, la fel și Inferiorul influențează Superiorul, dar în măsură mai mică.*” [2] Acest principiu primește o dezvoltare în continuare. În aceeași lucrare, Agrippa menționează: „*Lumea are natură triplă: stihiinică (elementară), cerească și intelectuală. Tot Inferiorul e condus de Superior și de la el (Superior) primește forța sa...*” [5, p. 123].

3) *Principiul Vibrației*: „*Nimic nu este în repaus, totul se mișcă, totul vibrează.*” [9] Starea de contemplație și luciditate sunt cele mai intense dintre vibrațiile conștiinței, care se manifestă la frecvențe atât de înalte, încât aparent ele se percep ca aflate în repaus absolut, în inactivitate. Abilitatea de a-ți regla frecvența necesară îți permite să te înțelegi pe tine însuși și să schimbi împrejurările: „*Cel, care înțelege principiul vibrației, acela a preluat sceptrul puterii*”. [4, p. 11]

4) *Principiul Polarității* indică faptul că: „*Totul este dublu, orice lucru are doi poli, totul are două extreme, asemănătorul și neasemănătorul au aceeași semnificație, polii opuși au o natură identică însă de grade diferite, extremele se ating, toate adevărurile nu sunt decât semiadevăruri, toate paradoxurile pot fi conciliate*” [9]. Deci, acest principiu explică faptul că toate au doi poli, două aspecte opuse, care pot fi clasificate în pozitive și negative. Hermetiștii cunosc arta transformării în *bine* prin principiul polarității. Însă schimbarea constă nu în transformarea esenței unui lucru în esența altuia, cu totul diferită, dar pur și simplu, modificarea gradului unuia și al aceluiași lucru. De exemplu, *căldura* ușor poate fi transformată în *frig*, dar nu poate fi transformată în *volum sonor*. Reciproc convertibile sunt *ura* și *dragostea*, *frica* și *curajul*. *Frica* nu poate fi schimbată în *dragoste*. Stările sufletești se împart în numeroase categorii, fiecare găsind avantaje în propriile lor antipoduri, pentru care este posibilă transmutația. Înțelegerea acestui principiu oferă posibilitatea de a schimba atât propria polaritate, cât și pe cea opusă.

5) *Principiul Ritmului*: „*Totul se scurge înăuntru sau în afară, orice lucru este impulsionat de ceva, totul evoluează apoi involuează - balanța pendulului se manifestă în toate. Măsura oscilațiilor la dreapta este asemănătoare cu măsura oscilațiilor la stânga, astfel ritmul este constant.*” [Ibidem]

Proprietățile polare se manifestă ritmic, în timp: ridicare-coborâre, acțiune-retroacțiune. Omul se poate învăța totuși a pluti pe valurile ritmului, evitând efectele constante și devastatoare.

Hermeticienii încearcă să raționalizeze legile neutralizării: „*Maestrul hermeticienilor se polarizează într-un punct, unde dorește să se odihnească, apoi neutralizează mișcările pendulului, care tinde să-l ducă la celălalt pol.*” [4, p. 13]

6) *Principiul Cauzei și Efectului*: „*Orice cauză are efectul său, orice efect are o cauză, totul se întâmplă conform Legii, întâmplarea nu este decât un nume dat unei legi necunoscute. Există numeroase modalități de manifestare ale cauzalității, însă nimic nu scapă Legii.*” [9]

Rezultatul ce pare întâmplător, este, de fapt, o intersecție a unor cauze necunoscute de noi. Maeștrii hermeticieni se supun cauzalităților superioare, doar acestea îi ajută să-și domine propria postură, ele devinind surse, în loc de consecințe.

7) *Principiul Genului*: „Există un anumit gen în toate lucrurile, totul are principiul său - masculin și feminin, acest principiu se manifestă în toate posturile.” [Ibidem] Legea Genului propune să vedem în polarități sau origine masculină, activă și dinamică – *dăruire*, sau origine feminină, pasivă și stabilă – *primire*. Originea masculină corespunde *energiei*, iar cea feminină – *forme*. Acest principiu mereu acționează în direcția reproducerii și a creativității.

Lăsate nouă moștenire și incluse în tezaurul culturii mondiale, *axiomele hermetice* contribuie, în mare măsură, la ideea educației morale. Ele formează acest plast veritabil, din care a pornit, în general, învățătura despre etică și morală. Mai mult ca atât, ele rezidă, în principiile și legile expuse mai sus, fapt care îi conferă hermetismului o abordare mai mult sau mai puțin integrală.

Lucrarea *Kybalion* reprezintă o selecție a principiilor de bază ale hermetismului, ce trec de la Învățător la Discipol. „*Cunoștințele, ca și sănătatea, sunt destinate uzului. Legea creării cunoștințelor este universală și comună. Cel care o încalcă suferă din cauza conflictului său cu forțele naturii.*” [Ibidem, p. 64]

Axiomele hermetice îndeamnă omul să trăiască într-o lume a luminii și a rațiunii, să nu își permită să fie cuprins de o stare de tristețe și pasivitate, să promoveze idealurile *binelui* și ale *dragostei de viață* și să vadă satisfacție în tot.

1) „Ca să îți schimbi starea sufletească – schimbă-ți vibrația.” [Ibidem, p. 65]

2) „Ca să întrerupi viteza unei vibrații sufletești nedorite, pune în practică principiul polarității și concentrează-te pe polul opus celui pe care dorești să-l lichidezi. Distruge nedoritul, modificând polaritatea acestuia.” [Ibidem]

3) „Sufletul se poate transmuta dintr-o stare în alta, de la un nivel la altul, de la o poziție la alta, de la un pol la altul, de la o vibrație la alta.” [Ibidem]

4) „Ritmurile pot fi neutralizate, de asemenea, prin utilizarea artei polarizării.” [Ibidem]

5) „Nimic nu poate ocoli legea cauză-efect, dar există numeroase modalități de abordare ale cauzalității și legile *Superiorului* pot fi utilizate în depășirea legilor *Inferiorului*.” [Ibidem]

6) „*Adevărata transformare spirituală este Arta Rațiunii.*” [4, pp. 75-78]

Celebrele formule antice: „*Microcosmosul în macrocosmos*” [Ibidem, p. 65], „*Cunoaște-te pe tine însuși și vei cunoaște lumea*” [Ibidem], „*Totul în unitate, unitatea în tot*” [Ibidem] - revin la noi sub forma unor termeni noi – structuralizare, sistematizare, coerență, ierarhizare, integritate.

În principiile fundamentale ale vechii filozofii hermetice, precum și în axiomele acesteia se reflectă acele scheme conceptuale, raționamente, pe care ulterior tradiția gândirii filosofice le va corela indubitabil cu modalitatea dialectică de gândire. Iată de ce, problema apariției filozofiei, din perspectiva sa istorică, poate să capete alte limite cronologice.

Pentru conceperea procesului de instaurare a filozofiei, deseori se utilizează termenul *protofilozofie*, prin care subînțelegem perioada de maturizare a ei, care încadrează mitologia în varianta ei evoluată și apariția primilor germeni ai unor științe (matematica, medicina, astronomia, fizica). Prin urmare, geneza filozofiei este asigurată de un fundament bilateral: mitologia, pe de o parte, și totalitatea de cunoștințe care contribuiau la procesele civilizaționale, pe de altă parte.

Protofilozofia este un termen plin de conținut prin faptul că, include și înțelepciunea tainică a anticilor, legată de numele lui Hermes, este o filozofie, care oscilează între modalitatea rațională

de concepere a lumii și cea alogică, între idei cu elemente de imaginație și raționamente, care mai apoi și-au găsit reflectare în filosofia propriu-zisă.

Știința filosofică contemporană nu pune la îndoială faptul, că mitologia, teogonia, naturfilosofia sunt forme ale conștiinței sociale, încadrate în anumite perioade istorice, care reflectă procesul de evoluție a conceperei filosofice a lumii.

În acest context, filosofia hermetică poartă trăsături atât cu caracter teogonic, cât și trăsături naturfilosofice, constituind o formă de trecere între mitologie și filozofie, iar prin articolul dat venim în convenție cu alți cercetători din domeniu. Anume înțelepciunea tainică a anticilor servește drept izvor de devenire al acelui mod de înțelegere a lumii, în care se manifestă și *dragostea pentru înțelepciune*, numită, ca urmare, *filozofie*.

Referințe bibliografice

1. Popa M. D., Stănciulescu A., Gabriel F.-M., Tudor A., Zgăvărdici C, Chiriacescu R., *Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, 1993-2009.
2. Агриппа, Генрих Корнелий, *Оккультная Философия*, (disponibil: <https://www.litmir.me/br/?b=110033>)
3. Касавин И. Т., *Знание за пределами науки. Мистицизм, герметизм, астрология, алхимия, магия в интеллектуальных традициях I-XIV веков*, М.: Республика, 1996, 445 p., *Поймандр* (traducere: Николай Шабуров.)
4. Кибалион. М., 1993. С. 16-17. <http://kibalion1.narod.ru/Kibalion.htm>
5. Колин У., *Оккультизм*, М., 1994.
6. Лешкевич, Т.Г., *Философия. Вводный курс* - Изд. 2-е, М.: "Контур", 1998, 464 p.
7. Фейерабенд П. *Избранные труды по методологии науки*. М., 1986.
8. Чанышев А. Н. *Начала философии*. М. 1982.
9. <https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Hermetism>